

Л.О. Пашнюк, канд. екон. наук, асист.

СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан інноваційної активності підприємств харчової промисловості України. Досліджено основні тенденції в інноваційній діяльності виробників харчових продуктів та розглянуто головні проблеми їх інноваційного розвитку.

The state of innovative activity of enterprises of food industry is analyzed. The trends in innovative activity of producers of food products are researched and main problems them innovative development are considered.

Ключові слова: харчова промисловість, інноваційна активність, основні засоби, інноваційна продукція, інвестиції.

Keywords: food industry, innovative activity, main assets, innovative products, investments.

Харчова промисловість є важливою галуззю економіки України, від ефективності функціонування якої залежить вирішення завдань забезпечення населення високоякісними харчовими продуктами, підтримання належного рівня продовольчої безпеки та соціальної стабільності країни. Прискорення процесів інтеграції нашої держави до світового економічного простору в ряд першочергових завдань поставили питання підняття техніко-технологічного рівня промислового виробництва (зокрема, й виробництва продуктів харчування) до світових стандартів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, посилення безпеки та екологічності виробничих процесів.

За таких обставин питання інноваційної активності харчових підприємств набувають надзвичайної актуальності. Особливо враховуючи проголошення нашою державою курсу на побудову високоефективної інноваційної національної системи, що покликана не лише стимулювати розвиток наукової діяльності держави, але й інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств [6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що дослідженню теоретичних та практичних аспектів забезпечення інноваційного розвитку промисловості присвятили свої праці такі відомі вітчизняні вчені, як Ю.Бажал, В.Геєць, О.Амоша, І.Федулова, Л.Дейнеко, А.Заїнчковський, Д.Крисанов, М.Лендел, О.Лапко, Е.Шелудько та інші. Проте, незважаючи на значний науковий доробок в даній сфері, окремі аспекти проблеми інноваційного зростання вітчизняної економіки потребують подальших досліджень. Це стосується аналізу галузевих особливостей здійснення інноваційної діяльності, в тому числі й на підприємствах харчової промисловості України. З огляду на це, мета даного дослідження полягає в аналізі сучасного стану інноваційної активності вітчизняних харчових підприємств, виявленні основних

тенденцій, якими характеризується інноваційна діяльність виробників харчових продуктів та розгляді чинників, що її стримують.

Реальне підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного промислового виробництва може бути досягнуте тільки за рахунок прискорення інноваційно-технологічного розвитку підприємств, використання ними нових знань та прогресивної техніки й обладнання. На сучасному етапі розвитку інновації є важливим чинником економічного зростання. Саме інновації і технологічний прогрес забезпечують до 90% зростання ВВП у розвинених країнах [6].

В Україні активізації використання інноваційного чинника у промисловому виробництві практично не відбувається, що призводить до все більшого морального та фізичного старіння засобів праці. Так, як свідчать статистичні дані, протягом 2001-2010 років ступінь зносу основних засобів на промислових підприємствах України зріс на 11,8%, й у 2010 р. склав 63,8% проти 52,0% у 2001 р. [4,5].

На харчових підприємствах України ситуація також є катастрофічною. Накопичення основних засобів замість інтенсифікації їх заміни, недостатні обсяги вибуття давно зношених основних засобів призвели до уповільнення відтворювальних процесів у харчовій промисловості. За даними Державної служби статистики на підприємствах, що спеціалізуються на виробництві продуктів харчування, протягом 2001-2010 рр. показник зносу засобів праці зріс на 5,2%: з 40,5% у 2001 р. до 45,7% у 2010 р. (табл.1).

Таблиця 1. Динаміка відтворення основних засобів на підприємствах харчової промисловості України протягом 2001-2010 рр. [4,5]

	2001		2004		2007		2010	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Основні засоби	21242	100	40778	100	57037	100	81778	100
- введено в дію нові	1610	7,6	3139	7,7	7203	12,6	5763	7,0
- ліквідовано	295	1,4	216	0,5	288	0,5	965	1,2
Ступінь зносу	-	40,5	-	56,0	-	45,5	-	45,7

Дані таблиці 1 свідчать, що попри зростання обсягів введення основних засобів на підприємствах галузі, вони не відповідають потребі. При такому високому ступені зносу вводиться в дію лише близько 10%, а це означає, що не забезпечується навіть просте відтворення засобів праці. Ще однією негативною рисою відтворювальних процесів в галузі є збереження низьких темпів списання застарілої техніки та обладнання (в межах 0,5-1,5%), що призводить до все більшого консервування старіння техніко-технологічної бази харчового виробництва та негативно відображається на економічних результатах діяльності підприємств.

Переважаюча більшість підприємств харчової промисловості потребують докорінного оновлення техніки та технології, оскільки умови конкурентної боротьби вимагають впровадження сучасного високопродуктивного устаткування і новітніх

технологій, широкого залучення наукового потенціалу в промислове виробництво. Однак, проведений аналіз інноваційної активності в харчовій промисловості виявив ряд негативних тенденцій в цій сфері. Так, протягом 2000-2011 рр. кількість підприємств, що впроваджували інновації суттєво знизилась: з 484 до 384 (рис. 1).

* побудовано за даними [2,3]

Рис. 1. Кількість підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність в харчовій промисловості протягом 2000-2011 рр.

В таблиці 2 представлено дані, що відображають якісний склад інноваційних впроваджень. Так, в харчовій промисловості переважають продуктові інновації, пов'язані з виробництвом нових інноваційних видів продукції. Загалом, у 2010 р. було освоєно 487 видів нової продукції. Це на 81 вид більше, ніж у 2007 році, але у 10,5 раз менше, ніж у 2002 році, коли було випущено на ринок 5129 продуктивних новинок. Незначною є й кількість впроваджених нових технологічних процесів, хоча підприємства галузі поступово концентрують свої зусилля саме на цьому напрямку інноваційних перетворень. Так, у 2010 році їх кількість становила 218, що на 8 більше, ніж у 2007 р. й на 68% більше, ніж у 2000 році. Разом з цим, виробники харчових продуктів зовсім мало уваги приділяють впровадженню у виробничий процес маловідходних та ресурсозберігаючих технологій. А це суттєво впливає на ефективність їх виробничої діяльності й, зокрема, на рівень собівартості продукції. Як видно з даних, представлених в табл. 2, кількість впроваджених технологічних процесів, спрямованих на економію сировини та енергоресурсів протягом аналізованого періоду знизилась на 20,7%.

У 2011 році кількість впроваджених на підприємствах галузі нових технологічних процесів зростає й склала 237, з яких тільки 62 були спрямовані на ресурсозбереження і є маловідходними. Всього 24 підприємства розробили та вивели на ринок принципово нову продукцію; 32 підприємства запровадили організаційні, а 51 – маркетингові інновації [3]. Таким чином, попри поживлення інноваційної

активності в харчовій промисловості, якісні параметри таких зрушень ще є доволі низькими.

Таблиця 2. Впровадження інноваційної продукції на підприємствах харчової промисловості за 2007-2010 рр. [2,3]

	2007	2008	2009	2010
Впроваджено нових технологічних процесів	210	174	181	218
- у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних	82	66	52	65
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції	406	457	588	487

В цьому плані цікавими є висновки, зроблені Федуловою І.В., яка в дослідженнях щодо зміни темпів продуктивних і процесових інновацій в харчовій промисловості, застосувала модель продуктового циклу Абернасі-Аттербека.

Згідно з даною моделлю виділяються три фази розвитку продуктового ряду. На першій фазі, що має назву «рухлива», темп продуктивних інновацій вище темпу процесових. Це означає, що поява на ринку нового класу продуктів супроводжується появою на ринку значної кількості різновидів продуктів цього типу. Зростання кількості продуктивних інновацій закінчується появою дизайну, що домінує. На даній фазі розвитку продуктів нового класу відбувається пошук такого продукту, який би найкращим чином задовольнив потреби споживача.

На другій фазі розвитку продуктового класу, «проміжній», темп зростання продуктивних інновацій уповільнюється, а процесових зростає, поступово випереджаючи останній. На цій фазі зменшується різноманіття продукції, а інноваційна діяльність спрямовується на підвищення ефективності виробництва стандартного продукту.

Третя фаза характеризується поступовим скороченням темпів інновацій обох типів і поступовим їх збалансуванням.

Виходячи з ситуації, яка склалася у харчовій промисловості, Федулова І.В робить висновок, що відбувається певне вичерпання можливостей розширення ринку за рахунок пошуку нових ринково орієнтованих інновацій, в основі яких лежить пошук нових потреб споживачів. А з 2005 року почався цикл, характерною особливістю якого є концентрування інноваційної діяльності на підвищенні ефективності виробництва стандартної продукції [6].

Окремої уваги заслуговують питання фінансування інновацій. Як відомо, джерелами фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності можуть бути:

- 1) власні кошти підприємств, а саме: чистий прибуток, амортизаційні відрахування, інші надходження;
- 2) кошти залучені на фондовому ринку за рахунок емісії і розміщення корпоративних прав, боргових цінних паперів і т.п.;

- 3) позики банків та інших комерційних організацій, кредити міжнародних фінансових організацій тощо;
- 4) видатки державного та місцевих бюджетів (дотації, асигнування);
- 5) інші джерела (благодійні внески, спонсорська допомога).

Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності в харчовій промисловості показав, що у 2010 р. з 608852,4 тис.грн. інноваційних інвестицій, 532711,7 тис.грн. було вкладено власних коштів харчових підприємств, 75910,7 тис.грн. – кредитних коштів, отриманих від банківських установ і 230 тис.грн. – це кошти, отримані з інших джерел. При чому, жодної гривні не було вкладено ні вітчизняними, ні іноземними інвесторами. А також не спрямовувалося коштів з державного й місцевого бюджетів та позабюджетних фондів [5].

Представлені дані свідчать, що інноваційна діяльність харчових підприємств забезпечується в основному за рахунок їх власних коштів. Однак, рентабельність виробництва харчових продуктів є достатньо низькою. Так, у 2010 році вона становила всього 4,5%, що на 1,3%, 2,1% та 10,3% нижче, ніж рентабельність целюлозно-паперової галузі, машинобудування та діяльності, пов'язаної з видобуванням усіх видів корисних копалин відповідно. У зв'язку з цим, постійно зростає кількість харчових підприємств, що отримують збитки. Зокрема, частка збиткових підприємств харчової промисловості у 2007 році становила 33,2%, та за підсумками 2010 року вже 41,1% підприємств галузі завершили рік з від'ємним фінансовим результатом [5]. А це дає підстави стверджувати, що на даному етапі власні фінансові ресурси підприємств не можуть виступати повноцінним джерелом інновацій, й не зможуть забезпечити вітчизняним виробникам харчових продуктів переходу на новий техніко-технологічний рівень.

Недостатність коштів на реалізацію інноваційних проектів не єдина причина, що стримує здійснення інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості. До них можна віднести: високі інноваційні витрати на технічне обладнання та заробітну плату висококваліфікованому персоналу; відсутність гарантованої швидкої окупності цих витрат і т.п. Вирішення проблем в цій сфері, Поддєрьогін А.М. та Корнилюк А.В., вбачають у необхідності забезпечення виконання державних планів з надання капітальних трансфертів підприємствам, налагодження механізму використання внутрішніх кредитів для інноваційних підприємств та, без сумніву, у впровадженні дієвої системи податкових пільг [1, с.98].

Ще однією важливою причиною, що не сприяє інноваційній діяльності на вітчизняних харчових підприємствах, є труднощі, пов'язані із залученням наукового та кадрового потенціалу, пошуком нових ідей.

На важливості проблеми наукового забезпечення харчової промисловості тривалий час наголошують провідні вітчизняні вчені. Скорочення обсягів фінансування галузевої науки гальмує підвищення інноваційно-технологічного рівня галузі. На межі виживання знаходиться більшість науково-дослідних і проектно-

конструкторських інститутів, які повинні були б працювати над якнайшвидшим впровадженням високопродуктивного устаткування та новітніх технологій в процес виробництва продуктів харчування. Чисельність науково-технічних працівників щорічно скорочується приблизно на 15%, а середній вік дослідників становить 48 років [7]. Це є серйозною перешкодою для свіжих, креативних ідей, пошуку нестандартних та нетрадиційних способів вирішення технічних завдань, що здатні привнести більш молоді та активні дослідники.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що сучасний стан інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості є незадовільним. Невисока інноваційна активність, низькі якісні параметри інноваційних перетворень та нестача фінансових ресурсів унеможливають посилення конкурентоспроможності вітчизняних виробників харчової продукції. Відстала технічна база не може забезпечити довгострокового економічного зростання галузі. Тому, посилення уваги до інноваційного чинника є першочерговим завданням як для керівників харчових підприємств, так і для органів державної влади, здатних створити сприятливі умови для здійснення інноваційної діяльності і пришвидшити перехід харчової промисловості України на новий техніко-технологічний рівень.

Література

1. Поддєрьогін А.М., Корнилюк А.В. Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України // Фінанси України. – 2009. – №11. – с. 94-100
2. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» // Державний комітет статистики України. – Київ, 2000. – 305 с.
3. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році» / Державна служба статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Статистичний збірник «Промисловість України у 2001-2007 роках» // Державний комітет статистики України. – Київ, 2008. - 304 с.
5. Статистичний збірник «Промисловість України у 2007-2010 роках» / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
6. Федулова І.В. Стан інноваційної діяльності харчової промисловості // Економічний форум. – 2011. – Вип. 2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ektor/2011_2/5.pdf
7. Шелудько Е.І. Структурно-технологічні засади модернізації харчової промисловості України // Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua